

HAFIZ DİVANINDAKİ İLK BEYTİN OSMANLI EDEBİYATINA ETKİSİ

İ. Hakkı AKSOYAK

Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

ÖZET

"Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ"
Kî ışk âsân nemûd evvel velî üftâd-ı müşkilhâ

beyti Şirazlı Hâfız'ın (ö. 1389) divanındaki ilk gazelin ilk beytidir.
Hâfız'ın beytinin ilk dizesi muhtemelen Muaviye oğlu Yezid'in (ö.
683)

Ene'l-mesmûmu mâ indî bi-tiryâkin velâ râkî
Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ

manzumesinden alınmadır. Hâfız'ın bu manzumenin ikinci dizesini
iktibas etmesi gerek Fars edebiyatında gerekse Osmanlı
edebiyatında tartışmalar ve etkiler yaratır. Bu etkiyle Osmanlı
şairlerinden Behiştî, Mirî, Zikrî, Sırrî, Sâni, Hisalî, Nimeti, Derviş ve
Hıfzî divanlarındaki ilk gazele Hâfız'ın iktibas ettiği dize ile başlarlar.
Gelibolulu Mustafa Âlî ve Yahya ise söz konusu dizeyi aynen iktibas
etmek yerine ilk gazellerine aynı anlam ve vezinde Arapça başka
beyit ile başlamayı tercih eder. Şirazlı Hâfız'ın Yezid'den iktibas
ettiği bir dize ve onun etrafında oluşan tartışma ve rivayetler, en az
10 Osmanlı şairini etkiler.

Anahtar Kelimeler

Şirazlı Hafız, Muaviye oğlu Yezid, Osmanlı Edebiyatı,
Fars Edebiyatı, İktibas

GİRİŞ

"Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ"
Ki ışk âsân nemûd evvel velî üftâd-ı müşkilhâ

(Ey sâkî! Kadehi dolaştır ve bana sun. Çünkü aşk başlangıçta çok kolay göründü; ancak içine girince ne zorluklar ortaya çıktı.) beyti meşhur İran şairi Şirazlı Hâfız'ın (ö. 1389) divanındaki ilk gazelin ilk beytidir. Hâfız'ın beytinin birinci dizesi, Muaviyeoğlu Yezid'in (ö. 683)

Ene'l-mesmûmu mâ indî bi-tiryâkin velâ râkî Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ (Ben zehirlenmişim. Yanımda ne tiryak, ne şarap var. Ey sâkî! Kadehi dolaştır ve bana sun.) beytinin ikinci dizesidir (Mazıoğlu, 1956). Hâfız'ın Yezid'in olarak bilinen bu mısraı şiirinde kullanması zamanın sanat çevrelerinde sansasyona sebep olur. "Hâfız'a "Neden bu beyitten iktibasta bulundun" diye sorulduğu, onun da "kâfirin malı mümine helâldir" diye cevap verdiği rivayet edilegelmiştir. Ehlî-i Şîrâzî bu konuda şunları söylüyor: "Bir gece rüyada Hoca Hafız'a ey fazilet ve bilgide eşidi olmayan, bu kadar fazilet ve kemalinle neden Yezid'in şu şiirini aldın, kendi şiirine kattın, diye sordum. Dedi ki: Bu meseleyi anlamazsın. "Kâfirin malı mümine helâldir". Kâtibî de bu beyit yüzünden "Hâfız'ın şiirine öyle şaşmaktayım ki akıl bunu anlamadan âciz kalır. Ne hikmet gördü de divanına Yezid'in şiiri ile başladı. Kâfirin malı müslümana helâldir; bunda söz yok... fakat arslanın, köpeğin ağzından lokma kapması ne büyük ayıp" mealindeki kutayı söyler (Gölpınarlı, 1992).

Muhammed-i Kazvî yaptığı bir araştırmada bilinenin aksine Hâfız'ın bu mısraı Yezid'den almadığı, Harunürreşid dönemi şairlerinden Ebulfazl Abbas bin Ahnef'in

Yâ eyyühe 's-sâkî edir ke 'sena
Vekrir aleynâ seyyidü'l-eşribât

(*Ey sâkî bardağını dolaştır ve sık sık bize bu içeceklerin en önde gelenini ikrâm et.*) beytinden esinlendiği ileri sürülmüştür (Seyyid Ebulkasım Encevi-i Şirazî, 1369; Aydemir, 1999).

Bu mısra ister Yezid'den iktibas edilmiş, isterse Ebulfazl Abbas bin Ahnef'in şiirinden ilhamla söylenmiş olsun Osmanlı şairleri arasında etkiler

yaratmıştır. Bu etkiyle Osmanlı şairleri de aynı dizeyi divanlarındaki ilk gazelin başına yerleştirirler. Sözü edilen uygulamaya katılan şairlerden Vizeli Behiştî (ö. 1571)'nin gazelini örnek olarak aşağıya alıyoruz:

- 1 "Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ"
Bizi öldürmedin gam gâfil olma çâremüz kıl
hâ
- 2 Ezelden mekteb-i ışkun bir üstâd-ı safâ-bah-
şı
Görüp âyîne-i tab'um dimiş bu hayli kâbil
hâ
- 3 Görürsen mug-beçe yanında bir yanlış hayâl
itme
Bizi ey pîr-i mey-hâne hemân oglun gibi bil
hâ
- 4 Olur mı dîdeden dîdâra perde eşk-i hûn-
âlûd
İrişdi cilve eyyâmı gönül demdür gözün sil
hâ
- 5 Perî-rû dil-rübâlarda sana benzer melek
yokdur
Kemâl ehlini sevmezsin musâhibin erâzil
hâ
- 6 Behiştî dil-rübâlarla mülâkata du'â kılsan
Kabul olmaga sînende gerekmez kıl kadar
gıl hâ (Aydemir, 1999)

Mirî (?), Zikrî (ö. 1688), Sırrî (?), Sâni (ö. 1688), Hıfzî (ö. 1799), Hisalî (ö. 16. yüzyıl), Zikrî (?), Ni'metî (?) ve Dervîş (?) gazellerinin ilk beytinde bu dizeyi tam iktibas olarak kullanırlar. Gelibolulu Mustafa Alî (ö. 1600) ve Yahya Bey (ö. 1582) ise söz konusu dizeyi iktibas etmek yerine aynı anlam ve vezinde Arapça başka beyit söylemeyi tercih ederler. Gazellerin matlaları şöyledir:

"Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ"
Tutuşup âteş-i ışk ile yanmak hayli müşkil hâ
(Mirî, ?)

"Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ"
Bu ömr-i bî-karârî hod bilirsin çünkü zâil hâ
(Zikrî, ?)

"Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ"
Humâr-ı gamdan öldün kandasın gel çâremüz kıl hâ
(Zikrî, ?)

"Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir kesen ve nâvilhâ"
Nihân olmak gönülden aşk-ı dilber hayli müş-kil hâ
(Sırrı, ?)
Humarın ıztrâbın çekmemişsin çâremiz kıl hâ
"Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ"
(Sânî, ?)
"Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ"
Ki sen ey pîr-i mey-hâne bizi oğlun gibi bil hâ
(Hisalî, ?)
"Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ"
Harâbâtileriz ko her ne dilerse disünler hâ
(Ni'metî, ?)
"Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ"
Geçer sür'atle 'ömr-i nâzenînin olma gâfil hâ
(Dervîş, ?)
"Elâ yâ eyyühe's-sâkî çeşânem (mey) ve nâvilhâ"
Ezkanî bi'l-yedi'l-beyzâ ki nâlem hem-çü bülbül-hâ
(Hıfzî, 1988)
(Bana meyi tattır ve içtir. Bana beyaz eliyle su verdi ki
büller gibi inliyorum)
Hurîfü'n-nazmi alidâhun ve sahbâhâ ma'ânîhâ
Elâ yâ ma'ser e'l-uşşak fassâlnâhu tafsîlâ (Yahya,
1977)
(Şiirin harfleri kadehlerdir. Ve kadeh onun
anlamlarıdır. Dikkat edin ey âşıklar topluluğu, onu biz
ayrıntılı bir biçimde açıkladık.)
Edir ke'sel-hamiyyâ (?) eyyühe's-sâkî ve nâvilhâ
Ene'l-ma-mûru 'işken feskinî minhâ ve kemmil-
hâ (Âlî, ?)

KAYNAKLAR

AYDEMİR, Yaşar, (1999), *Behiştî Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 481 s.
BAHAUDDİN, Hurremşahî, (1366), *Hâfıznâme*, s. 1, Tahran, C. I, 654 s.
BEHİŞTÎ, *Mecmau*, Ankara Millî Kütüphane, Yz. C. 4, 51b.
ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, (1977), *Yahya Bey Dîvânı*, s. 279, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 646 s.
DEMİREL, Mustafa, (1996), *İbni Kemâl Divanı*, s. 9, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 229 s.
DİVAN-I HAFİZ, (1369), Seyyid Ebulkasım Encevvî-i Şirâzî, Çâphâne-i İlmî, s. 1, Tahran 1369.

(Ey içki sunan onu ver. Ben aşkın sarhoşuyum. Beni onla sula ve sulama işini mükemmel yap.)

Söz konusu mısraı aynen iktibas edenlerin yanısıra gazellerine Arapça veya Farsça bir veya iki dize ile başlayan şairler de vardır. Nevayî (ö. 1441), Cem Sultân (ö. 1495), İbni Kemal (ö. 1534), Fuzulî (ö. 1556), Bağdatlı Ruhî (ö. 1605) ve Şahidî İbrahim Dede (ö. 1550) divanlarının gazeller bölümüne sakiden yani içki dağıtan güzelden, aşk kadehinden ve âşıklardan söz eden bir veya iki Arapça dize ile başlamalarına rağmen bu uygulamanın Hafız'ın Yezid'den iktibas ettiği beytin etkisinden kaynaklandığına dair elimizde yeterli kanıt yoktur. Örneklerle de görüldüğü gibi Hafız'ın divanındaki ilk dize gerek Fars edebiyatında gerekse Osmanlı edebiyatında tartışmalar ve etkiler yaratır. Bu etkinin sonucu Osmanlı şairlerinden Behiştî, Mirî, Zikrî, Sırrî, Sânî, Hisalî, Nimetî, Dervîş ve Hıfzî Hafız'ın yaptığı gibi bu dizesiyi gazellerinin matla beytine alırlar. Gelibolulu Mustafa Âlî ve Yahya ise söz konusu dizeyi iktibas etmek yerine aynı anlam ve vezinde Arapça başka beyit ile gazellerine başlar. Şiirleri batı dillerine defalarca çevrilen ünlü İran şairi Şirâzlı Hafız'ın divanındaki ilk dizeyi en az 10 Osmanlı şairi iktibas etmiştir. Bu da Hafız'ın edebiyatımızdaki etkisinin somut kanıtlarındandır.

EMİR ŞÂHÎ, (1871), s. 1, *Divan-ı Farisî*, 250 s.

ERSOYLU, Halil, (1989), *Cem Sultân'ın Türkçe Divanı*, s. 44, Ankara, 356 s.

FÂİK, *Divan-ı Fâik*, "Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ" Mısranın Şerhi, İstanbul Üniversitesi, T. 2234, 1b-2a.

MUSTAFA ÂLÎ, Gelibolulu, *Mecmau'l-bahreyn*, Ankara Millî Kütüphane, Yz. A 136, 16a.

GÖLPINARLI, Abdulkaki, (1992), *Hâfız Divanı*, s. 664-665, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 722 s.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, (1988), *Son Asır Türk Şairleri*, s. 608, Dergâh Yayınları, İstanbul, O 2, 617 s.

- KARAHAN, Abdülkadir, (1988), *Şirazlı Hafız ve Şiirlerinden Seçmeler*, s. 123, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 125 s.
- KOMİSYON, (1969), *Türkçe Yazma Divanlar Katalogu*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, C. 4, 125 s.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, (1966), *Ali Şir Nevayî*, s. 19, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, C II, 272 s.
- MAZIOĞLU, Hasibe, (1956), *Fuzulî-Hâfız*, s. 313, İş Bankası Yayınları, Ankara, 384 s.
- MUHAMMED-İ KAZVİNÎ, *Mecelle-i Yâdigâr*, s. 45-78, Sâl-i Evvel, Şomare-i Nüh, Ürdibehişt 1324, 78 s.
- NAZİRE-İ MİRÎ, *Mecmua*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, İS. I, 575, 38a.
- NAZİRE-İ ZİKRÎ, *Mecmua*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, İS. I, 575, 38a.
- RÛHÎ, (1287), *Külliyat-ı Eş'âr-ı Rûhi-i Bağdâdî*, s. 84, İstanbul, 356 s.
- SÂNÎ, *Divan*, Mısır Millî Kütüphanesi, nr: 1, 88b.
- SÂNÎ, *Mecmua*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, İS. I, 4125 115b.
- KONEVÎ, Seyyid Vehbi, (1273), *Şerh-i Divan-ı Hâfız*, s. 1, Bulak, C 1, s. 1., 503 s.
- SİRRÎ, *Mecmua*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, İS. I, 4125, 115b;
- SİRRÎ, *Mecmua*, İstanbul Üniversitesi, T. 1802, 39b.
- SUDÎ, (1250), *Şerh-i Divan-ı Hâfız*, s. 2-3, Bulak, C 1, 411 s.
- TARLAN, Ali Nihat, (1985), *Fuzulî Divanı Şerhi*, s. 12, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, C I, 350 s.

INFLUENCE OF ONE COUPLET IN HAFIZ'S DİVAN TO TURKISH WORLD LITERATURE

İ Hakkı AKSOYAK

Research Assistant, Gazi University

ABSTRACT

*"Elâ yâ eyyühe'ssâkî edir ke'sen ve nâvilhâ"
Ki ışk âsân nemûd evvel velî üftâd-ı müşkilhâ*

This couplet is from the first ghazel in Hâfız-ı Şirazî (ö. 1389) 's Divan. Hafız, borrowed probable the first line from the poem of Yezid (ö. 683), the son of Muaviye:

*Ene'l-mesmûmu mâ indî bi-tiryâkin velâ râkî
Elâ yâ eyyühe'ssâkî edir ke'sen ve nâvilhâ*

To borrow the first line from Yezid have influence upon not only Persian Literature but also Ottoman Literature. In the same way, Ottoman poets composed a lot of ghazals something like that. Behişü, Mirî, Zikrî, Sırrî, Sâni, Hisâlî, Nimeti, Derviş and Hıfzî borrowed Yezid's line, like Hâfız-ı Şirazî. Gelibolulu Mustafa Alî and Yahya Bey wrote the Arabic couplets in the same meaning and meter instead of Yezid's line. As a result, this way effected more than ten Turkish poet.

Key Words

Hâfız-ı Şirazî, Yezid the son of Muaviye, Ottoman Literature,
Persian Literature, Borrowing

Влияние Первого Бейта Дивана Хафиза На Османскую Литературу

И. Хаккы АКСОЙАК

Исследователь-ассистент Университета Гази

РЕЗЮМЕ

Первый газель Дивана Хафиза Ширази (ум. 1389) начинается с бейта:

*"Эля йа эйбухе'с-саки эдир ке'сен ве нахива"
Ки мшик асан немуд эввел вели уфтад-е мушкиха.*

Первая строка бейта была взята из следующего стиха Йезида ибн Муавие (ум. 683):

*Эне'л-мосмуму ма инди би-тирйакни вела раки
Эля йа эйбухе'с-саки эдир ке'сен ве нахива.*

Заемствование Хафизом второй строки этого стиха вызвало обсуждения и эффекты как в персидской, так и в османской литературах. Под этим влиянием османские поэты, как Бехишти, Мири, Зикри, Сырри, Хисали, Нимети, Дервиш и Хыфзи открыли первые газели своих Диванов именно этим заимствованием Хафиза. А Мустафа Али из Гелиболу и Яхйа хотя и буквально не заимствовали эту строку, тем не менее начали свои первые газели бейтом на арабском, который не отличается от указанной строки ни по смыслу, ни по метрике. Строка, заимствованная Хафизом у Йезида, а также дискуссии и притчи о ней повлияли по меньшей мере на 10 османских поэтов.

Слова-ключи

Хафиз Ширази, Йезид ибн Муавие, Османская литература, Персидская литература, Заимствование